

Colet van der Ven– 20:00, 3 december 2013

Een vrouw die tien jaar dood lag in haar huis, lijkt het toppunt van eenzaamheid. Maar eenzaamheid hoeft niet altijd alleen maar negatief te zijn.

Tien jaar lang lag ze dood op haar bed. Niet gemist, niet gezocht, vorige week gevonden. Niet door haar dochter, niet door de burens, niet door een vriendin maar door bouwvakkers. Hoe eenzaam kan een mens zijn? En hoeveel gezichten heeft eenzaamheid?

Filosoof en sociaal onderzoekster Anja Machielse verkent de leefwereld van de extreem eenzamen. Zij maakt onderscheid tussen sociale eenzaamheid waarbij er wel een partner is maar geen grotere vrienden- of kennissenkring, en emotionele eenzaamheid waarbij iemand wel een breder verband om zich heen heeft, maar een zielsverwant node mist. Sommige mensen, zoals waarschijnlijk de overleden vrouw, gaan gebukt onder de last van zowel sociale als emotionele eenzaamheid. Er is niemand, was vaak al lang niemand en er zal niemand zijn. En dat kan een persoon zo uithollen dat hij of zij zelf tot een niemand vervaagt.

Vloek

Het besef overbodig te zijn is voor een mens onverdraaglijk, stelt Joachim Duyndam, Socrates hoogleraar Wijsbegeerte aan de Universiteit voor Humanistiek in Utrecht. Hij treedt met deze gedachte in de voetsporen van de Duits-joodse filosofe Hannah Arendt die het van een diepe tragiek noemde om 'onnodig' verklaard te worden, om onvrijwillig afgesneden te zijn van de ander, de wereld. Arendt betitelde dat besef van overbodigheid als de vloek van de moderne massamens: ontworteld, geïsoleerd, niet gezien. Om wanhopig van te worden.

De Amerikaanse schilder Edward Hopper zag hen wel, deze eenzame zielen, en gaf hen een tweede leven op het doek. Verstrakt zitten ze aan een bar, als stramme poppen liggen ze in een strandstoel, met nietsziende ogen kijken ze in een treincoupé langs elkaar heen. Ze zijn samen maar alleen. Of ze zijn alleen. Leunen voorovergebogen op de rand van een stoep, turen naakt op een hotelbed door het raam, staren in een café in een droesemig kopje koffie. Ze ademen desolaatheid en verlatenheid uit, deze bleke wezens. Ze hebben de wereld opgegeven en de wereld hen.

Sociale wezens

'Het is niet goed dat de mens alleen is'. Het is in het bijbelboek Genesis voor het eerst dat God na het in ogenschouw nemen van zijn schepping zich negatief uitspreekt over een aspect daarvan. Zonder een ander mens krijgt zelfs het paradijs trekken van een woestijn. Mensen zijn sociale wezens, hebben anderen nodig. In een filosofische hervertelling door Michel Tournier van het verhaal van Robinson Crusoe roept deze literaire icoon van de

eenzaamheid in wanhoop uit: "Tegen het gezichtsbedrog, de luchtspiegeling, de hallucinatie, de dagdroom, de hersenschim, het delirium, de gehoorstoornissen is de veiligste verdediging onze broeder, onze buurman, onze vriend of onze vijand, maar iemand, grote goden, iemand." Eenzaamheid beschrijft Crusoë als een invretende sfeer die hem langzaam maar onophoudelijk bewerkt en vernietigt.

Maar eenzaamheid is veelkantiger, gelaagder, zo laat Nietzsche zien. Hij maakt geregeld toespelingen op het fenomeen in de slotalinea's van zijn boeken. Zo vergelijkt hij zichzelf in 'Menselijk al te menselijk' met een wandelaar in de woestijn die, ook temidden van anderen, vooral woestijn ervaart. Tegelijkertijd zoekt hij, zoals zijn alter ego Zarathoestra, doelbewust de eenzaamheid om niet geplaagd te worden door types die 'stekelen en hekelen', afgunstig zijn en een afkeer hebben van kunstenaarschap. Hier transformeert Nietzsche de eenzaamheid van noodlot in noodzaak omdat alleen in stilte creativiteit opbloeit, alleen in stilte een schepping tot stand komt. De Engelse taal kent, anders dan het Nederlands, aparte begrippen voor 'gezonde' eenzaamheid, solitude, en 'ongezonde' eenzaamheid, loneliness.

Hannah Arendt betitelde dat besef van overbodigheid als de vloek van de moderne massamens: ontworteld, geïsoleerd, niet gezien

Gevoeliger en ontvankelijker

Solitude: eenzaamheid niet als afgrond maar als vindplaats. Van creativiteit, God, je bestemming, jezelf. Het is deze opvatting waarin de filosoof Jan Bor zich herkent. Hij zingt de lof van de innerlijke eenzaamheid die, eenmaal doorleefd, een mens gevoeliger en ontvankelijker maakt. Hij schrijft: 'Zij is het beste dat een mens heeft. Ze vormt de toegang tot het rijke innerlijke landschap.'

Bor bevindt zich in goed gezelschap. Ook de Italiaanse dichter en humanist Petrarca bewierookt de allenige staat. Zijn 'Vita solitaria' uit 1346 is een ode aan het leven in afzondering. Hij zoekt de eenzaamheid om het bestaan te kunnen leiden dat het meest overeenkomt met zijn diepste wezen, in zijn geval een schrijvers-leven. Hij spoort zijn lezers aan om zijn voorbeeld te volgen en de stad de rug toe te keren maar ook de vrouwen die 'continue keuken van kommer en kwel'. Het wekt dan ook geen verbazing dat hij, in tegenstelling tot God zelf, ervan overtuigd is dat niemand gelukkiger was dan de stamvader van het mensdom vóórdat Eva op zijn pad kwam.

Voor, zodat je daar waardig ontvangen wordt: het zou dwaasheid zijn op jezelf te vertrouwen als je jezelf niet in de hand weet te houden. Je kunt net zo goed in de eenzaamheid falen als in de gemeenschap."

Falen in eenzaamheid, een interessante gedachte. Maar in de formulering van Montaigne lijkt eenzaamheid meer op de inkeer van Petrarca dan op de desintegrerende wanhoop die

Arendt signaleert bij de ontwortelde massamens. Eenzaamheid. Vindplaats en afgrond. Bron van kracht en zuigend moeras. Je kunt erdoor groeien, je kunt eraan doodgaan. Tien jaar lang door niemand gezien. Zelfs niet door Edward Hopper.

Michel de Montaigne, grondlegger van het essay, kiest voor weer een andere invalshoek. Hij verheft eenzaamheid tot een kunst die oefening vereist. "Wij moeten net zo doen als de dieren die voor hun holen hun sporen uitwissen. Je moet er niet langer naar streven dat de wereld over je praat, maar leren met jezelf te praten. Keer tot jezelf in, maar bereid je eerst goed voor.